

ЖАГА ДО ПРАВА: ЗА РОМАНОМ В. ГОЛДІНГА «ВОЛОДАР МУХ»

Ю. ХИЖНЯК
*кандидат юридичних наук,
доцент кафедри
загальнотеоретичної юриспруденції
(Національний університет
«Одеська юридична академія»)*

— Правила! — вигукнув Ральф. — Ти порушуєш правила!
— Ну то й що?
Ральф розсердився.
— А те, що, крім правил, ми нічого не маємо!

В. Голдінг. Володар мух

Передмова

Небагато творів художньої літератури ще зі шкільної програми закарбовуються у пам'яті таким яскравим відчуттям дискомфорту, ніяковості та відрази як-от роман «Володар мух» (1954 р.). А втім, найвідоміша праця лауреата Нобелівської премії, англійця В. Голдінга є класикою світової літератури, і за влучним висловом журналіста «The New York Times», саме вона зайняла місце Біблії змученого, нещасливого дитинства, витіснивши селінджерівського «Ловця у житті» [1].

«Володар мух» став іронічною відповіддю письменника на наївний та просякнутий робінзонадною романтикою «Кораловий острів» Р. Баллантайна (1858 р.). В останньому після корабельної аварії трьом хлопчикам вдалося не просто вижити на острові посеред Тихого океану, а й поступово побудувати там європейську цивілізацію, християнізувавши місцевих полінезійців та мужньо вистоявши проти всіх негараздів. Роман Р. Баллантайна є типовим зразком робінзонади для дітей-підлітків, чого не скажеш про песимістичну оповідь В. Голдінга. «Володар мух», безперечно, адресований кільком аудиторіям: підлітковій – як шокуючий приклад дитячої жорстокості, не стримуваної авторитетом дорослих; та дорослій – як філософсько-алегоричний твір, роман-притча, ледь не кожен рядок якого наповнений символізмом. Останній, власне, починається з образу самого місця дії – острова. Традиція перевірки людської природи в мікрокосмі безлюдного острова, аналога людського суспільства, де виключається будь-який вплив ззовні і втрачається можливість врятуватися від самого себе [2, 7], не є новою ані для художньої літератури (Д. Дефо), ані для політико-правової думки (Т. Мор).

© Ю. Хижняк, 2016

Популярність книзі В. Голдінга почасти забезпечили позачасовість і простота сюжету. Група англійських хлопців-школярів віком від 6 до 12 років опиняється на безлюдному острові внаслідок авіакатастрофи. Спочатку дітям вдається подбати про себе. Вони всі гуртом намагаються владнати спільні справи, обирають лідера — Ральфа — і прагнуть робити все можливе для порятунку з острова. Та згодом їхнє суспільство розколюється на два ворожі табори, один із яких (невелика група Ральфа) прагне до упорядкованості життя за допомогою правил в очікуванні порятунку з дорослого світу, а інша (яка в підсумку домінує), група Джека, хоче насолоджуватися необмеженою свободою і полюванням. Влада Джека стає авторитарною і безжалюною. Це призводить до двох убивств. У результаті Ральф опиняється наодинці зі зграєю жорстоких дітей під керівництвом Джека, які полюють на Ральфа, наче на тварину. За крок до смерті героя рятує морський офіцер, який прибув на катері з трьома моряками на борту, побачивши дим з острова, коли Джек з «однотумцями» вирішив підпалити ліс, «викурюючи» звідти свою жертву.

Історико-політичні, гендерні та релігійні потрактовування роману

Символічна природа «Володаря мух» надає неабиякий простір для інтерпретацій. Написаний у післявоєнний час (1954 р.) дебютний роман В. Голдінга відображає передусім глибоке розчарування автора у природі людини: «Роки мого життя, що перетворилися на книгу, були не роками роздумів. <...> Це швидше було схоже на оплакування втраченого дитинства світу. Тема “ Володаря мух ” — це горе, суцільне горе, горе, горе, горе» [3, 106]. Щоправда, контекст війни, що його містив у собі роман із самого початку, був «вирізаний» видавцем із тексту твору (як відомо, «Володар мух» має тернистий шлях опублікування — 21 видавець відхилив рукопис В. Голдінга як нецікавий та не вартий уваги). Тому війна лише вгадується із рядків роману¹, тоді як у попередньому варіанті були додаткові глави, присвячені ходу ядерної війни, яка і стала приводом для евакуації хлопців.

Продовжуючи лінію історико-політичних студій, згадаймо П. Кроуфорда, який бачить у В. Голдінга паралель між насильницькою історією англійської імперіалістичної підліткової маскуліної культури і винищенням євреїв під час Другої світової. Адже англійська колоніальна війна проти «нижчих» рас за зразком полювання є, по суті, тим самим, що й винищення євреїв [4, 55–56]. До речі, в англійській традиції полювання на свиней (*pigsticking*) є одним із видів спорту, що є невід'ємною частиною скаутської культури, а тому весь пласт «Володаря мух», пов'язаний із полюванням на цих тварин, не є випадковим.

Як зазначає Дж. Гіндін, опис хористів під керівництвом Джека, що його надає нам В. Голдінг, явно натякає на нацистів:

«То була група хлопчиків, одягнутих у дивний, ексцентричний одяг; вони йшли в ногу двома рівнобіжними колонами. Шорти, сорочки, іншу одягу вони несли в руках, та в кожного на голові була квадратова чорна шапочка зі срібною кокардою. Від шиї до кісточок їх покривали чорні плащі з довгими срібними хрестами на лівому боці грудей та з побриженими комірами» [5].

¹ Наприклад: «Роха похитав головою, зблиснув окулярами і подивився вниз на Ральфа. — Не скажуть. Ти хіба не чув, що казав пілот? Про атомну бомбу? Всі загинули» [5].

На думку П. Кроуфорда, срібний хрест викликає асоціацію як зі свастикою, так і з німецьким військовим орденом Залізного хреста, а чорні шапочки зі срібною кокардою нагадують чорні кашкети з черепом і перехрещеними кістками, що їх носили члени формування особистих охоронців А. Гітлера за назвою *Stabswache* [4, 56–57]. У чорному кольорі вбрання групи Джека можна вглядіти й алюзію на італійські «чорні сорочки».

Цю нацистсько-фашистську паралель підтверджують не тільки зовнішні атрибути Джекової компанії, а й сутнісні характеристики, в яких подекуди впізнаваними є деякі архетипи вічного фашизму, що їх перераховує У. Еко [6]. Ось деякі з них.

Протягом розвитку сюжету ми постійно бачимо вияви Джекової підкреслено дієвої натури та зверхнього ставлення до роздумів і раціоналізаторства. Він глумливо називає Ральфа «розумником», а Роху, який більше за всіх героїв асоціюється з голосом розуму, ненавидить. Його цікавлять конкретні дії, тому що думати – це справа не мужня, як і пусті балачки на зборах, що його так дратують. Полювати, вбивати, бути сміливим, бути героєм – от Джекова ідеологія:

«Чхав я на твої правила! Ми сильні! Ми полюємо! Якщо звір є, ми його вб'ємо! Ми його оточимо і будемо бити, бити, бити...» [5].

Показово і те, що з самого початку Джек обрав для хору дуже вдалий для своєї вдачі рід занять – військову справу. І тільки за пропозицією Ральфа компанія Джека перетворилася на мисливців.

У Джековій манері здійснення влади можна вглядіти технологію «створення ворога» задля об'єднання підвладних. Тут і його спроби налаштувати членів свого племені проти Ральфа та його прибічників за очевидно відсутньої небезпеки з боку останніх. І його майстерне залякування своїх підопічних звіром, який нібито змінює подобу, що дуже вдало і завуальовано виправдовує як вбивство Саймона, так і всі майбутні злодіяння хлопців, оскільки під образ звіра можна допасувати кожного, хто незгоден, кожного, хто не підкоряється.

У цьому контексті згадується і Джекове презирство до слабкого, що показано вже у першій сцені його з'яви перед читачем, коли до Саймона, який знепритомнів від спеки, він кидає глузливі слова: «Завжди він зомліває...» [5]. Бачимо також його зневажливе ставлення до Рохи, слабкого через свої погані зір, дихавицю і надмірну вагу.

Голдінгові апеляції до маскулінної підліткової культури, втіленої в образах Джека і Ральфа, спричинили появу і феміністичних інтерпретацій роману. Почасти в своєму *першому вимірі* вони пов'язані з історико-політичними трактуваннями. Повертаючись до переліку ознак вічного фашизму авторства У. Еко, серед них знаходимо зневагу до жінки поряд із культом мужності. У «Володарі мух» не просто відсутні жіночі образи, але навіть дуже побіжні згадки про щось «жіноче» оповиті презирством і неповагою. П. Е. Рой називає острів хлопчачим клубом і вважає, що В. Голдінг алегорично запрошує читача до роздумів щодо відсутності дівчат як їх символічної присутності і щодо безпеки, яку несе в собі ультрамаскулінність. На думку авторки, все, що так чи інакше може асоціюватись із жінкою у «Володарі мух», навіює спогади про цивілізацію, упорядковане життя, але зрештою винищується героями [7, 175–177].

По-перше, погляньмо на епізод, у якому Джек та його компанія вбивають у шаленому екстазі свиню. Це не перший їхній успіх на полюванні, та дебют-

не вбивство лишається для читача ніби за кадром, ми знаємо про нього тільки з розповідей Джека. В. Голдінг детально змальовує вбивство тварини саме після того моменту, коли Джек зі своєю групою від'єднався від Ральфа. Причому вбивають вони свиню-матір, яка лежала, «поринувши у материнське щастя» [5]. Знищуючи це образне втілення ультражіночності, вони знищують у собі й залишки цивілізованості та остаточно перетворюються на жорстоких дикунів. Деталі цієї сцени, що символізують тріумф войовничої маскулінності, очевидно нагадують згвалтування.

По-друге, звернемо увагу на єдиний жіночий образ, який регулярно згадується у романі, — «тітонька» Рохи. Як зазначає Рой, з одного боку, згадуючи тітку, Роха постійно апелює до втраченої цивілізації, дорослого світу, голосу розуму, з другого — слабкість Рохи можна пояснити впливом жіночого виховання [7, 176]. Дійсно, з усіх головних героїв Роха найменше пасує до класичного образу мужнього хлопця-героя, навпаки, на фоні Ральфа і Джека виглядає доволі фемінізованою фігурою: він довірливий і відкритий до людей (за першої ж зустрічі, сподіваючись на чесність Ральфа, він розповідає йому про своє шкільне прізвище, видаючи таким чином свої почуття і переживання з цього приводу); він пропонує дізнатися імена всіх дітлахів, порахувати їх, скликати збори, а також у подальшому постійно непокоїться про найменших дітей; він дає поради Ральфу і підбадьорює його в складних ситуаціях; водночас він слабкий і шукає захисту у Ральфа. Ці всі характеристики і не подобаються Джеку, суцільному втіленню войовничості й мужності. Врешті-решт, Роху теж вбивають, як і свиню, паралель із якою В. Голдінг підкреслює і самим ім'ям героя, й описом сцени його вбивства:

«Роха пролетів сорок футів і впав на той самий червоний квадратний камінь у морі. Голова його розкололася, вилився і зачервонився мозок. Руки й ноги Рохи судомно шартнулися, наче у щойно заколотої свині» [5].

Другий вимір феміністичних потрактовувань роману пов'язаний із гіпотетичним припущенням: а якби дівчата опинилися на тому острові, що би змінилося? Зокрема, такі студії обертаються довкола запропонованої К. Джилліган різниці у моральному розвитку хлопців та дівчат. У праці «Іншим голосом. Психологічна теорія і розвиток жінки» (1982 р.) авторка говорить про проблему переважної орієнтації психологів на маскулінну модель морального розвитку (зокрема, вона піддає критиці найбільш відомих у цій царині Ж. Піаже та його послідовника Л. Кольберга). Натомість вона пропонує проводити різницю між етикою прав та етикою турботи, що характерні відповідно для чоловіків і для жінок [8]¹.

¹ К. Джилліган вважає, що джерелом різниці у психологічному розвитку чоловіків та жінок є особливості процесу формування статевої ідентичності у дітей. Оскільки статева ідентичність формується до трьох років — у цей час саме мати (як правило) доглядає за дитиною, то цей процес у хлопчиків пов'язаний із усвідомленням своєї протилежності матері. Їх особистісний розвиток проходить у напрямі прогресу автономії. Світ активності уявляється хлопцям і чоловікам у вигляді підпорядкування зв'язків, ієрархії відносин, вершиною якої є автономія. У зв'язку з цим головна моральна проблема для чоловіків полягає у захисті фундаментальних прав особи на життя та самореалізацію, яка логічно вирішується на основі моралі справедливості та промовляється мовою права, невтручання, законності.

Фундаментальна моральна проблема для жінок має іншу природу. У дівчат статева ідентифікація проходить на тлі нерозривного зв'язку з матір'ю, ототожнення себе з нею; особистісний розвиток визначається усвідомленням значущості взаємозв'язку між людьми. Тому

Теорія К. Джилліган, розглядувана в контексті «Володаря мух», не так ставить питання про те, чи виявляли б дівчата таку саму жорстокість, опинившись на безлюдному острові¹ (мабуть, припущення про ідеалістичне дівчаче суспільство виглядає так само абсурдно, як і сюжет «Коралового острова»), як змушує задуматися над стратегією вибудови стосунків заради виживання, що її застосовували б дівчата. Тим, як В. Голдінг показує прагнення хлопців створювати саме *правила* для врегулювання важливих питань, як змальовує їхню поведінку в межах цих правил, він фактично ілюструє теорію К. Джилліган. На окреме дослідження заслуговує гіпотетичне моделювання, із використанням розвідок К. Джилліган, стратегії впорядкування відносин, а також вчинків дівчат у таких самих умовах. (До прикладу, найбільш цікавим видається порівняння із хлопчачим можливого ставлення дівчат до найменших дітей у романі. Чи намагалися б вони так само, як герої В. Голдінга, розповсюдити правила і на них, жаліючись, що вони їх не в змозі виконувати?)

Інтерпретаційні варіації щодо «Володаря мух», здається, можуть бути продовжені на невизначену кількість сторінок, та наостанок цього побіжного огляду важливо пригадати ще одну з багатьох позаправових, адже вона, з-поміж іншого, пояснює саму назву роману. Йдеться про біблійські алюзії у творі. Володар мух або Вельзевул — ім'я, що подибується у християнській та юдейській традиціях та є одним із багатьох імен диявола або, за іншою версією, принца демонів, наближеної до Сатани фігури, — символізує «темноту людського серця» [5], над якою і ридав Ральф у кінці роману. Матеріальним втіленням Володаря мух у романі є свиняча голова на кілку, що з нею розмовляє Саймон, персонаж дивний та містичний. Образ Христа, який вгадується у цьому герої, у першому варіанті рукопису роману був настільки очевидним, що видавець навіть запропонував письменнику трохи завуалювати цю аналогію [11, 15]. Щодо численних голдінгових вказівок на паралель між ними, що містяться у тексті роману, можна звернутися до праці К. Олсен «Розуміючи “Володаря мух”»: студентський довідник із питань, джерел та історичних документів» [11] чи, наприклад, статті Д. Д. Вілсона «Дослідження відображення біблійних персонажів та ідей у “Володарі мух”» [12]. Окрім назви роману та очевидних натяків на образ Христа у рисах Саймона, маємо й інші алюзії на Біблію: ідея первородного гріха, сам острів, що символізує Едем, та звір, демонічний тваринний символ, що його часто зустрічаємо у Біблії (той же Левіафан)² та ін.

Таке інтерпретаційне різнобарв'я говорить про неабияку популярність «Володаря мух» в англосовітських наукових студіях. Нарешті, на далеко не першій сторінці цього занурення у багатий світ роману час задатися питанням: яке значення «Володар мух» має для права? І нехай така відповідь може здатися занадто простою, але голдінговий твір невимушено і природно, з якоюсь неймовірною елегантністю демонструє неминучість права в суспільстві, навіть дитячому.

світ буття жінок — це мережа взаємовідносин, а головна моральна проблема — збереження стосунків, розширення та укріплення взаємозалежності через включення щонайбільшої кількості людей у сферу своєї турботи. Ця проблема вирішується на основі моралі, любові та турботи, а формулюється мовою егоїстичності та відповідальності [9].

¹ Про це, зокрема, можна почитати у Н. Рапопорт [10, 260].

² Детальніше див. у М. ван Вьюрен [13].

Правила: гра і необхідність

Червоною ниткою через усього «Володаря мух» проходить слово «правила». Потрапивши на безлюдний острів, діти (віком від 6 до 12 років) одразу зрозуміли, що навіть за таких умов, коли немає дорослих, вони мають керуватися правилами.

Як не дивно, але ідея створення правил вперше лунає з вуст Джека: «У нас будуть правила, — збуджено закричав він. — Багато усяких правил!» [5]. Реакція всіх інших була більш ніж радісною, хлопці були в захваті від такої пропозиції. І тут важливо поставити запитання: а звідки взялася ця ідея — встановити правила, чому вона виникла так швидко у середовищі маленьких дітей? Відповідь на це запитання дає сам В. Голдінґ, коли говорить про мотивацію найменших дитлахів для відвідування загальних зборів:

«Вони слухняно збігалися на заклик рога: частково через те, що в нього сурмив Ральф, досить великий, щоб зв'язати їх зі світом дорослої влади, а частково через те, що збори були для них забавою» [5].

Тож, з одного боку, захоплення і збудження від озвучення ідеї запровадження правил вказують на те, що правила не сприймалися хлопцями як засіб самообмеження чи засіб впорядкування відносин, вони були радше манерою розваги, на кшталт гри. Про сприйняття дитлахами подій на острові як гри говорить нам фраза Джека, який у поворотному моменті роману свариться з компанією на чолі з Ральфом і вигукує: «Я більше не бавлюся. Не з вами» [5]. Про це свідчать і Джекові самовільні спроби відступити від правил: «І взагалі в цій частині острова ріг не рахується...» [5], що одразу видає у ньому дитину, правила гри для якої є ситуативними.

З другого боку, правила були штампами зі світу дорослих, перенесеними в нові умови, і звучали дуже переконливо:

«Нам треба мати правила і підкорятися їм. Врешті ми ж не дикунни. Ми англійці, а англійці завжди і в усьому найкращі. Тож-бо, треба поводитися як слід» [5].

Таке прагнення копіювати дорослих, зокрема й шляхом створення правил, пов'язано не тільки з дитячою манерою наслідування, а й із уявленнями про безпечність життя в дорослому світі. Згадаємо слова Ральфа, якому недоступна цивілізація з минулого здавалася втраченим раєм:

«Думка перескочила до міркувань про спокійне приборкане місто, де не було б місця для первісного дикунства. Що може бути безпечнішим за автобусну станцію з її ліхтарями та колесами?» [5].

Отже, створення правил було викликано не тільки прагненням гратися у дорослий світ, наслідувати батьків чи розважатися, наявність правил пов'язувалась у свідомості деяких хлопців також із *безпекою* дорослого світу.

Та чи вдалося самим дітям створити достатньо ефективні правила за зразком тих, що їх так приваблювали у дорослому світі? Чи можемо ми назвати ці правила правовими?

Як зазначає Л. Фуллер, перша вимога будь-якої системи, спрямованої на регламентування людської поведінки за допомогою правил, ясна: правила мають існувати. Це може бути сформульовано як вимога *загальності* [14, 49]. Спробуємо створити список тих правил, що їх запровадили хлопці:

I. *Створення правил має відбуватися на основі спільної волі.* («Тому Ральф і скликав збори. Щоб вирішити, що нам робити». «Річ ось у чім – нам потрібні збори» [5].)

II. *Ватажок обирається на загальних зборах простою більшістю голосів.* («Цить, – наказав Ральф неухважливо. Підняв угору мушлю. – Гадаю, нам треба обрати ватажка, щоб він усе вирішував». «Усі, крім хористів та Рохи, негайно піднесли руки. Тоді так само неохоче підніс руку й Роха. Ральф порахував голо- си» [5].)

III. *Збори відбуваються тільки в тому місці, де є ріг.* («Там, де є ріг, там і збо- ри. Що нагорі, що внизу» [5].)

IV. *Для того щоб отримати право говорити на загальних зборах, треба під- нести руку. Тому, хто підносить руку, дають ріг, і він має тримати його, поки говорить.* («І ще одне. Не можна, щоб усі говорили водночас. Треба спочатку піднести руку, як у школі. Тоді тому, хто піднесе руку, я дам ріг. Так називається мушля. Я передам ріг тому, хто говоритиме після мене. Він має тримати його, поки говоритиме» [5].)

V. *На горі завжди має горіти вогонь, тому завжди має бути той, хто сте- жить за вогнем.* («Маємо вибрати, хто стежитиме за вогнем. Будь-якого дня там може з'явитися корабель, – він махнув на туго, наче дріт, напнуту лінію обрію, – і якщо у нас завжди димуватиме сигнал, до нас підпливуть і врятують». «Ми повинні втримати дим – або вмерти» [5].)

VI. *Питну воду в кокосових горіхах необхідно носити з річки і тримати їх під свіжим листям.* («Вирішили приносити з річки воду в кокосових горіхах і три- мати їх під свіжим листям» [5].)

VII. *Курені мають будуватися гуртом.* («Пам'ятаєш збори? Як усі пори- валися працювати, доки не зведемо куренів?». «Зачекайте хвилину! Я маю на увазі – хто ставив усі три курені?! Перший ставили гуртом, другий – тільки нас четверо, а останній, он той, будували тільки ми з Саймоном» [5].)

VIII. *До вбиральні можна ходити тільки у скелі, прямо за ставком.* («Ми ви- рішили, що в тих скелях, прямо за ставком, у нас буде вбиральня. Теж дуже ро- зумно. Приплив вимиває те місце. І ви, малюки, це знаєте» [5].)

IX. *Вогонь можна палити тільки на горі.* («І ще одна річ. Ми мало не запали- ли цілий острів. І ми марнуємо час, коли стягуємо каміння та робимо маленькі вогнища, щоб смажити їжу. Тепер я вам скажу, і це буде правило, бо я ватажок. Не можна палити вогонь ніде, тільки на горі. Ніколи» [5].)

Наступною вимогою до правових правил є те, що вони мають бути *публічни- ми*. Оскільки герої роману всі важливі питання вирішували на загальних зборах, то і правила, прийняті таким чином, були не просто оголошеними, вони були затверджені усіма членами їхнього міні-суспільства.

Ясність становить одну з важливих вимог до правових норм. Порівняно з правовими приписами розвинутого соціуму, правила, створені дітьми на без- людному острові, видаються, безсумнівно, елементарними. Але зважаючи на вік наймолодших членів новосформованого острівного колективу, Ральф, хоча і сам був дитиною («дванадцять років з гаком»), добре розумів, наскільки прин- циповою є максимальна зрозумілість того, що він говорить на зборах:

«З власного досвіду знав, що такі основоположні заяви, як ця, варто по- торити принаймні двічі, щоб дійшло до кожного. Треба сидіти, привернувши

всі погляди до рога, і кидати слова, наче тверді округлі камінці, в групки хлопців, що посідали навпочіпки перед ним. Він шукав у думці простих слів, щоб навіть малюки зрозуміли, про що йдеться на зборах» [5].

У переліку тих правил, що ми сформулювали за результатами аналізу роману, немає жодного, яке б *вимагало неможливого*. У цьому контексті ми можемо хіба лише згадати спробу Ральфа встановити правило, яке б допомогло боротися зі страхом дитлахів перед звіром. Як для лідера, для Ральфа було вкрай важливим подолати страх його підлеглих перед невідомим (що так гарно вдалося згодом Джеку, правда досить особливими методами). І він наївно сподівався, що подібно до інших проблем можна вирішити і цю – шляхом обговорення і прийняття певного рішення:

«Отже, останнє, що нам треба вирішити і спільно обговорити, це про страх. Треба поговорити про цей страх і вирішити, що боятися нічого, я сам іноді боюсь, але це дурниці! Все одно, що боятися привидів. А коли ми вирішимо, можна почати все спочатку і дбати тільки про таку серйозну річ, як вогонь» [5].

Тут ми бачимо, з одного боку, вимогу неможливого, а з другого — нерелевантність правових засобів вирішенню таких питань.

Правила, що їх встановили діти, *не мали суперечностей і зворотної сили*, що може бути характерним радше для більш складних систем норм. До того ж хлопці перебували на острові не так довго, і ті норми, що їх запровадив Ральф, були відносно *незмінними* протягом цього періоду: в тому сенсі, що змін до правил Ральф (як «головний», якого вибрали за встановленим порядком) не оголошував, допоки Джек не порушив майже усіх старих правил, встановивши свої власні. І тут варто згадати про ще одну важливу вимогу до правових норм — *відповідність дій представників влади декларованим правилам*. Л. Фуллер називає цю вимогу найскладнішою. Очевидно, що тими, хто асоціюється із владою, хто може реально впливати життя острова, можна назвати точно Ральфа і Джека (з певними обмовками — Роха як втілення голосу розуму і мудрості, як вірного Ральфового радника). Джек як голова мисливців (і водночас необраний лідер) із самого початку дозволяв собі порушувати правила. Особливо яскраво це виявлялося стосовно Рохи. Джек регулярно не дозволяв останньому говорити, незважаючи на ріг, що був у того в руках:

«— У мене ріг, — обурився Роха. — Дайте мені сказати!

— На вершині гори ріг не рахується, — сказав Джек, — так що припни язика.

— У мене в руках ріг.

— Треба покласти зелених гілок, — порадив Моріс. — Так найлегше зробити дим.

— У мене ріг...

Джек люто обернувся.

— Заткни пельку, ти!

Роха похнюпився. Ральф взяв у нього ріг і обвів поглядом усіх хлопців» [5].

Не можна не звернути увагу на те, що Ральф не тільки не зробив спроби вимагати від Джека виконання правила IV, він сам знехтував ним, поводячи себе абсолютно так само щодо Рохи, як і Джек. В умовах, коли «можновладці» дозволяли собі порушувати встановлені правила, рядові хлопці теж не цуралися такої

поведінки. На невиконанні правил неодноразово наголошує Ральф. Саме з його слів стає очевидним, що збори, правила, обговорення для основної маси хлопців були лише грою, засобом згаяти час:

«— Збори, як ми любимо збори! Щодня, двічі на день. Весь час мелемо язиками. — Він зіперся на лікоть. — Слово честі, досить зараз просурмити в ріг, і всі збіжаться. Знаєш, усі зразу так споважніють, а хтось запропонує побудувати літак, чи підводний човен, чи телевізор. Після зборів п'ять хвилин попрацюють, потім розбредуться хто куди чи підуть на полювання.

— У нас було багато зборів. Усі люблять говорити і збиратися гуртом. Ми щось постановляємо. Але ніхто тих постанов не виконує. Вирішили принести з річки воду в кокосових горіхах і тримати їх під свіжим листям. Так було кілька днів. Тепер води немає. Шкаралупи порожні. Всі п'ють з річки» [5].

Остаточно цінність виконання правил усіма без винятку стала очевидною, коли Джек та його компанія порушили життєво важливу (в тій актуальній ситуації перебування на острові) норму щодо підтримання вогню. Через те, що хлопці залишили пост і пішли полювати, вогонь згас, і вони пропустили корабель, втратили шанс порятунку. Від малих порушень почалися більші, ті, що у підсумку призвели до страшних убивств.

Тож Ральф, легітимний голова групи, встановив норми співжиття, що, перше, регулювали достатньо важливі питання (у тих конкретних умовах): як встановлювати загальні правила, де брати воду і їжу, де жити, куди ходити до вбиральні, щоб не забруднювати весь простір острову, та ін. По-друге, вони відповідали спільній меті — врятуватися з острова.

Шукаючи відповіді на запитання, чому ці правила не виконувалися, ми можемо звернутися до аргументів у царині антропології влади і в цьому контексті порівнювати правління Ральфа, засноване на зваженості розуму, і владу Джека, харизматичну, жорстоку (згадаймо, як без жодних причин він покарав Вілфреда), ґрунтовану на страху. Та важливіше, мабуть, окреслити іншу проблему: а чи достатньо було цих правил, що їх запровадили діти, для того, щоби забезпечити елементарне фізичне виживання групи людей? Чи має сенс існування і виконання правил про місце для вбиральні, про чергування біля вогнища, про право говорити на зборах, якщо при цьому можна вбивати один одного? Парадоксально, але діти зіштовхнулися із «неочевидною очевидністю» фундаментальних норм права. Під час обговорення на зборах нікому не спало б на думку оголошувати правила на кшталт «не можна вбивати», «не можна красти» тощо. Ще б пак, зібралися порядні англійські школярі у формі. Але коли їм довелося зіштовхнутися із порушенням цих очевидних норм, важко давалося навіть обґрунтування необхідності їх виконувати, тому що не було, до чого апелювати:

«— Ти вкрав у Рохи окуляри, — задихаючись, сказав Ральф. — Ти повинен повернути їх назад.

— Повинен? Це хто сказав?» [5].

Це мало б «сказати» право.

Право, якого не вистачило: хартівський мінімум природного права

Природа людини влаштована таким чином, що без певного набору правил соціального співжиття (не вбивати, не красти тощо) вона вижити не може.

Г. Харт сформулював низку простих істин, які ілюструють ці особливості людської природи. Доки лишаються у силі очевидні характеристики людини і світу, в якому живуть люди, є деякі правила поведінки, які мають бути у будь-якій соціальній організації для того, щоб вона була життєздатною. Г. Харт називає їх мінімальним змістом природного права, позаяк за відсутності саме цих правил, побудова якихось інших, більш складних, просто не мала би сенсу. Без наявності таких правил право не змогло би слугувати своїй першочерговій меті — виживанню [15, 195]. На нашу думку, кожна з перерахованих нижче хартівських істин показує, чого не вистачило героям роману, аби за допомогою правил хоча б зберегти життя всіх:

I. *Уразливість людей* — люди одночасно й уразливі для тілесних ушкоджень, і схильні їх заподіювати. Якби люди втратили свою уразливість один перед одним, зникла б одна з очевидних підстав для найбільш характерної вимоги права і моралі — не вбивати. Правило про обмеження насильства є фундаментальним, оскільки без нього всі інші втрачають сенс [15, 197]. Перше вбивство на острові, вбивство Саймона, порушує цю ключову заборону, очевидну заборону. І навіть після жорстокого забиття Саймона, діти не в змозі були усвідомити, що саме вони вчинили. Тільки Ральф відважується першим заявити вголос, що «то було вбивство».

II. *Приблизна рівність людей*. Жоден індивід не є настільки сильнішим за інших, щоби бути в змозі, не вдаючись до співробітництва, домінувати над іншими або підпорядкувати їх на більш ніж короткий час. Люди мають іти на компроміси, хоча суспільне життя, з його правилами, які потребують таких поступок, інколи й втомлює [15, 197], як це сталося із Джеком. Йому набридло йти на поступки: з самого початку за нього не проголосували під час виборів ватажка — він ненадовго примирився із цим фактом; Ральф вилаяв його за те, що він зрадив будівництву куренів заради своєї «полювальної лихоманки»; потім Ральф нагримав на нього в присутності всіх за те, що він порушив правило пильнування за вогнем, знову ж таки, піддавшись своїй пристрасті до полювання. Слідування правилам виявилось для Джека достатньо невеселою і нудною «грою» (що до того ж швидко починає йти в розріз із твоїми власними бажаннями), щоби в один прекрасний момент відмовитися від шляху компромісів і ступити на стежину війни.

III. *Обмежений альтруїзм*. Альтруїзм людей обмежений та нестійкий, а тенденція до агресії проявляється достатньо часто, щоби стати фатальною для суспільного життя, якщо цю агресію не контролювати [15, 198]. У компанії хлопців, які опинилися на острові, із самого початку ми можемо вирахувати тих осіб, які видають свою схильність до жорстокості і в подальшому її проявлятимуть:

«З лісу вийшли Роджер і Моріс. Вони звільнилися після чергування коло вогню і спустилися покупатися. Роджер ішов навпростець прямо по замках, копаючи їх ногами, затоптуючи квіти, розкидаючи добірні камінчики. За ним, сміючись, ішов Моріс і довершував руйнування. Троє малюків припинили гру, підвели очі. Так сталося, що найцікавіші для них частини замку вціліли, тож малюки не протестували. Тільки Персіваль заскімлив — йому в око потрапив пісок, — і Моріс поспішив геть. Колись, в іншому житті, Моріса покарали б за те, що він піском сипонув в очі молодшому. Тепер, хоч на нього не могла впасти

тяжка батьківська рука, він засоромився лихого вчинку. В думці забовваніла якась подоба вибачення» [5].

В іншому уривку ми бачимо, що для Роджера, образ якого часто порівнюють із типовим охоронцем у концентраційному таборі (тоді як образ Джека — з А. Гітлером), залишки спогадів про колишнє життя із правилами дорослих були лишень стримувальним фактором (якого, щоправда, вистачило ненадовго) у вияві своєї безжальної натури:

«Роджер нагнувся, підібрав камінчик і кинув у Генрі, та не так, щоб поцілити. Камінь, як символ абсурдності часу, пролетів за п'ять ярдів праворуч від Генрі й шубовснув у воду. Роджер назбирав жменю камінчиків і штурляв далі. А проте навколо Генрі залишалася ділянка, ярдів шість у поперечнику, куди Роджер не насмілювався цілити. Тут діяли невидимі, а все ж сильні заборони колишнього життя. Малюк, який сидів навпочіпки, був під захистом батьків та школи, поліції й закону» [5].

IV. *Обмежені ресурси.* Потреба в ресурсах, кількість яких є лімітованою, породжує необхідність мінімальної форми інституту власності та певної форми влади, що вимагає поваги до цієї власності [15, 198]. В острівному суспільстві В. Голдінга найбільш затребуваним і привабливим об'єктом власності були окуляри Рохи, за допомогою яких можна розпалити вогнище. Вони і стають предметом підступного розбою, що його вчиняє Джек. І Роха, обурюючись такою несправедливістю, навіть після вбивства Саймона, навіть розуміючи, на що здатен Джек, готовий іти до нього, щоб вимагати те, що йому належить по праву:

«Я піду до нього і понесу в руках ріг. Я підніму його перед собою. Послухай, скажу я, ти дужчий за мене, в тебе нема ядухи. Ти можеш бачити, скажу я, обома очима. Та я не прошу назад свої окуляри, ніби якусь ласку. Далі я скажу, я не хочу з тобою воювати, не тому, що ти дужий, а тому, що справедливість є справедливість (but because what's right's right). Віддай мені мої окуляри, отак я скажу, ти мусиш віддати!» [5].

Складно сказати, до чого могла апелювати дитина, промовляючи слова «справедливість є справедливість», — до моральних чи правових норм, та очевидно, що моралі за таких обставин недостатньо для того, щоби відстояти свою позицію. Для таких, як Джек, взагалі недостатньо моралі, для таких, як Джек, і потрібне право. Право здатне гарантувати, що ті, хто добровільно підкорюються правилам, не стануть жертвами тих, хто цього не робить.

V. *Людяв властиві обмежені розуміння та сила волі.* Всі часом відчують спокусу віддати перевагу своїм власним інтересам замість того, щоби слідувати правилам [15, 200], і за відсутності особливої організації для покарання багато хто, як і Джек, піддався би спокусі. Хлопці не змогли об'єднатися заради співробітництва з організації примусу до виконання правил.

Із цими нехитрими особливостями людини, що їх перераховує Г. Харт, пов'язана необхідність створення і проголошення найбільш фундаментальних правил із заборони убивства, нанесення тілесних ушкоджень, посягання на власність і, зрештою, зі встановлення співпраці у покаранні тих, хто нехтує цими заборонами. Через відсутність таких правил на острові все пішло шкереберть. З другого боку, змоделью ми ситуацію, за якої хлопці б ухвалили їх, невідомо, чи вистачило б дитячої волі і сили виконувати їх і примушувати до виконання решту. Ми не маємо забувати, що перед нами всього лише маленькі діти.

А втім, вік головних героїв не має затіняти від нас того, як В. Голдінг фантастично змалював прагнення до права, жагу права, що настільки міцно укорінені навіть у дитячій свідомості.

Висновки

Героям В. Голдінга не вдалося створити повноцінного зводу правових норм: незважаючи на те, що встановлені приписи співжиття відповідали формальним ознакам правових приписів, вони втрачали сенс, оскільки у них не було фундаменту у вигляді охорони найціннішого – життя, здоров'я, власності, самих правил, зрештою. Проблема в тому, що цей очевидний фундамент герої відчували у правовій системі дорослих, від якої хоч і були відірвані, але яка продовжувала в їхній голові захищати навіть від *думок* про те, що інший може безкарно просто вбити тебе.

Діти у романі В. Голдінга несуть у своїй свідомості основоположні правові норми, засади природного права, які у вигляді записаних і підкріплених примусом правил лишилися десь далеко від них, у світі дорослих. Роха говорить «справедливість є справедливість», навіть якщо я слабкий, а ти сильний, він не *благає* про неї, він *вимагає* її. Ці, вже згадувані нами слова, є такою собі маніфестацією принципу формальної рівності, проголошеного вустами дитини, дитячими словами, через дитяче бачення права, символ якого – ріг – Роха назустріч смерті тріумфально несе перед собою як доказ того, що Джек «має не все». Так, Джек має не все – є те, чого навіть він не в змозі забрати, щось вище за силу і владу, є *право*, що захищає твої життя і гідність просто тому, що ти людина. Можна, звичайно, вбивати один одного, робити, що заманеться, але якщо ми хочемо вижити в цьому світі, то, дійсно, «крім правил, ми нічого не маємо». Ці слова Ральфа, винесені нами в епіграф (мабуть, найбільш цитовані і відомі з усього роману), є чи не найпереконливішим ствердженням цінності права з вуст дванадцятирічної дитини.

ВИКОРИСТАНІ МАТЕРІАЛИ

1. *Garner D. A. Talent for Writing, and Falling Into Things / D. A. Garner* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nytimes.com/2010/07/07/books/07book.html?_r=0.
2. *Шаповал О. Г. Жанрова еволюція творчості В. Голдінга 1950–1980-х років : автореф. дис. ... канд. філолог. наук / О. Г. Шаповал. – Сімферополь, 2011. – 18 с.*
3. *Crawford P. Literature of Atrocity: Lord of the Flies and The Inheritors / P. Crawford // Bloom's Modern Critical Interpretations : William Golding's Lord of the Flies / ed. and with introd. by H. Bloom. – New York : Bloom's Literary Criticism. – 2008. – 176 p.*
4. *Crawford P. Politics and History in William Golding: The World Turned Upside Down / P. Crawford. – Columbia : University of Missouri Press, 2002. – 261 p.*
5. *Голдінг В. Володар Мух / В. Голдінг ; пер. з англ. С. Павличко* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.e-reading.club/book.php?book=1039653>.
6. *Эко У. Вечный фашизм / У. Эко // Пять эссе на темы этики. – СПб. : Симпозиум, 2000. – С. 49–80.*
7. *Roy P. A. Boys' Club – No Girls Allowed : Absence as Presence in William Golding's Lord of the Flies / P. A. Roy // Women in Literature: Reading Through the Lens of*

- Gender / ed. by J. Fisher, E. S. Silber. – Westport, CT : Greenwood Press, 2003. – P. 175–177.
8. Gilligan C. In a Different Voice : Psychological Theory and Women's Development / C. Gilligan. – Cambridge : Harvard University Press, 2003. – 184 p.
 9. Артемьева О. В. Человек = мужчина + женщина (предисловие переводчика) / О. В. Артемьева [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/gilligan.htm>.
 10. Rapoport N. B. Lord of the Flies (1963) : The Development of Rules Within an Adolescent Culture / N. B. Rapoport [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://scholars.law.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1157&context=facpub>.
 11. Olsen K. Understanding Lord of the Flies: a Student Casebook to Issues, Sources, and Historical Documents / K. Olsen. – Westport, CT : Greenwood Press, 2000. – 232 p.
 12. Wilson D. D. A Study on the Reflection of Biblical Characters and Concepts in Lord of the Flies / D. D. Wilson // IMPACT: International Journal of Research in Humanities, Arts and Literature. – 2014. – Vol. 2. – Issue 5. – P. 179–182.
 13. Vuuren M. van. Good grief: Lord of the Flies as a Post-war Rewriting of Salvation History / M. van Vuuren // Literator. – 2004. – № 25 (2). – P. 1–25.
 14. Фуллер Лон Л. Мораль права / Лон Л. Фуллер ; пер. з англ. Н. Комарова. – К. : Сфера, 1999. – 232 с.
 15. Харт Г. Л. А. Понятие права / Г. Л. А. Харт ; пер. с англ. ; под общ. ред. Е. В. Афонасина и С. В. Моисеева. – СПб. : Издво С. Петерб. унта, 2007. – 302 с.

REFERENCES

1. Garner D. A. Talent for Writing, and Falling Into Things. URL: http://www.nytimes.com/2010/07/07/books/07book.html?_r=0.
2. Shapoval O. H. Zhanrova evoliutsiia tvorchosti W. Goldinga 1950–1980-h rokiv [Genre Evolution in W. Golding's works of the 1950–80s], Simferopol, 2011.
3. Crawford P. Literature of Atrocity: *Lord of the Flies* and *The Inheritors*, *Bloom's Modern Critical Interpretations: William Golding's Lord of the Flies*, New York, 2008.
4. Crawford P. Politics and History in William Golding: *The World Turned Upside Down*, Columbia, 2002.
5. Golding W. Volodar mukh [Lord of the Flies]. URL: <http://www.e-reading.club/book.php?book=1039653>.
6. Eko U. Vechnyi fashizm [Eternal Fascism], *Piat esse na temy etiki*, St. Petersburg, 2000, pp. 49–80.
7. Roy P. A. Boys' Club – No Girls Allowed: Absence as Presence in William Golding's *Lord of the Flies*, *Women in Literature: Reading Through the Lens of Gender*, Westport, 2003, pp. 175–177.
8. Gilligan C. In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development, Cambridge, 2003.
9. Artemyeva O. V. Chelovek = muzhchina + zhenshchina (predisloviye perevodchika) [Human = Man + Woman (Translator's Preface)]. URL: <http://psyberlink.flogiston.ru/internet/bits/gilligan.htm>.
10. Rapoport N. B. Lord of the Flies (1963): The Development of Rules Within an Adolescent Culture. URL: <http://scholars.law.unlv.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1157&context=facpub>.
11. Olsen K. Understanding *Lord of the Flies*: A Student Casebook to Issues, Sources, and Historical Documents, Westport, 2000.

12. Wilson D. D. A Study on the Reflection of Biblical Characters and Concepts in *Lord of the Flies*, *IMPACT: International Journal of Research in Humanities, Arts and Literature*, 2014, vol. 2, Issue 5, pp. 179–182.
13. Vuuren M. van Good grief: *Lord of the Flies* as a Post-war Rewriting of Salvation History, *Literator*, 2004, vol. 25, no. 2, pp. 1–25.
14. Fuller Lon L. Moral prava [The Morality of Law], Kyiv, 1999.
15. Hart H. L. A. Poniatyie prava [The Concept of Law], Saint Petersburg, 2007.

Хижняк Ю. В. Жага до права: за романом В. Голдинґа «Володар мух»

Анотація. У статті розкрито історико-політичні, гендерні та релігійні інтерпретації роману В. Голдинґа «Володар мух», що впливають на розуміння його юридичних аспектів. Особлива увага приділена проблематиці правил, як вони описані в самому романі. Правила розглянуто з позицій вимог законності Л. Фуллера та ідеї мінімуму природного права у розумінні Г. Харта. Виявлено, що загалом правила, які змальовує письменник, підпадають під категорію юридичних норм. Але відсутність фундаментальних правових приписів не дає змогу цим нормам створити міцну опору для нормального співіснування дітей на острові. Така наповненість «Володаря мух» правовими смислами робить його неодмінним предметом вивчення міждисциплінарного наукового напрямку «право і література».

Ключові слова: право, правила, природне право, фундаментальні норми, право і література.

Хижняк Ю. В. Жага права: по роману У. Голдинґа «Повелитель мух»

Аннотация. В статье раскрыты историко-политические, гендерные и религиозные интерпретации романа У. Голдинга «Повелитель мух», которые влияют на понимание его юридических аспектов. Особенное внимание уделено проблематике правил, как они описаны в самом романе. Правила рассмотрены с позиций требований законности Л. Фуллера и идеи минимума естественного права в понимании Г. Харта. Вывявлено, что в целом правила, которые обрисовывает писатель, подпадают под категорию юридических норм. Но отсутствие фундаментальных правовых предписаний не позволяет этим нормам создать крепкую опору для нормального сосуществования детей на острове. Такая наполненность «Повелителя мух» правовыми смыслами делает его неотъемлемым предметом изучения междисциплинарного научного направления «право и литература».

Ключевые слова: право, правила, естественное право, фундаментальные нормы, право и литература.

Khyzhniak Y. Craving for Law: on the William Golding's novel Lord of the Flies

Summary. The article deals with the historical, political, gender, and religious interpretations of William Golding's novel «Lord of the Flies», and their impact on determination of the novel's legal aspects. The main attention is paid to the concept of rules as they presented in the novel. Author provides an analysis of these rules from the standpoints of the Lon Fuller's concept of legality and Herbert Hart's idea of the minimum of natural law in the content of rules. It is shown that in general rules as described by Golding may be qualified as legal rules. However, the absence of fundamental legal principles does not allow these rules to establish a strong basis for children's coexistence at the island. Novel's fullness with legal ideas makes it an essential subject within the «law and literature» movement.

Key words: law, rules, natural law, fundamental norms, law and literature.